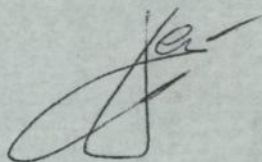

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ЦЕНТР ДОСЛІДЖЕНЬ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ
ТА ІСТОРІЇ НАУКИ імені Г.М.ДОБРОВА

ГАМАЛІЯ КАТЕРИНА МИКОЛАЇВНА

УДК 712.581 (091)

САДОВО-ПАРКОВІ АНСАМБЛІ УКРАЇНИ XVIII – XIX СТОЛІТЬ
В ІСТОРИКО-ПРИРОДНИЧОМУ КОНТЕКСТІ

18 00.04

.07.00.07 – історія науки і техніки

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

001 (091)
62 (091)
Дисертацією є рукопис

Робота виконана у відділі історії науки і техніки Центру досліджень науково-технічного потенціалу і історії науки ім. Г.М.Доброва НАН України

Науковий керівник доктор філософських наук, доцент
ПАВЛЕНКО Юрій Віталійович,
Інститут світової економіки та міжнародних відносин
НАН України, головний науковий співробітник**Офіційні опоненти:** доктор історичних наук, професор
САВЧУК Варфоломій Степанович,
Дніпропетровський національний університет МОН
України, професор кафедри фізикикандидат історичних наук
ОВЧАРЕНКО Петро Дмитрович,
Головне науково-експертне управління
апарату Верховної Ради України,
старший науковий консультант**Провідна установа** Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет МОН України, кафедра історії України, м. Переяслав-ХмельницькийЗахист відбудеться "23" Травня 2007 р. о 12 годині на засіданні
спеціалізованої вченої ради Д 26.189.02 в Центрі досліджень науковотехнічного
потенціалу і історії науки імені Г.М.Доброва НАН України за адресою:
01001, Київ, вул. Грушевського, 4, к. 615З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Центру досліджень
науково-технічного потенціалу і історії науки імені Г. М. Доброва НАН
України (01001, Київ, вул. Грушевського, 4, к.623)Автореферат розіслано "17" квітня 2007 р.Учений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат історичних наук

В.Г. Гармасар

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Історія вітчизняної науки багатогранна і невичерпна. До її складових відносяться заснування та діяльність наукових і освітніх установ, організація наукових з'їздів та недержавних наукових товариств, творчі біографії видатних науковців, формування і розвиток численних наукових напрямів тощо. Всі ці аспекти більш-менш повно вже розглядалися українськими істориками науки, знайшли віддзеркалення в історико-науковій літературі, увійшли до текстів підручників та посібників. Проте залишається ще чимало неторованих шляхів, які заслуговують на увагу. Однією із таких "білих плям" в історії нашої науки є процес створення садово-паркових ансамблів на теренах України, який припадає на період XVIII – XIX століть.

Слід зазначити, що зародження садово-паркового мистецтва у світовому просторі пов'язане з найдавнішими періодами існування людського суспільства. Еволюція цієї галузі людської діяльності проходила у тісному взаємозв'язку спочатку з поступовим накопиченням елементів практичного та наукового знання, а згодом - із розвитком науки і техніки. В Україні ці процеси відбувалися з запізненням, і, відповідно, з певним запозиченням традицій, вже закладених у країнах Сходу та Заходу. Цілком зрозуміло, що становлення вітчизняного паркобудівництва доцільно розглядати у світовому контексті, з урахуванням стану розвитку світової науки та культури.

Садово-паркові ансамблі України XVIII-XIX ст. посідають помітне місце в її культурній спадщині як пам'ятка історичної епохи, як виразник стилевих особливостей вітчизняного мистецтва означеного періоду, і, нарешті, як наочний результат застосування комплексу тогочасних знань з різних напрямків природознавства і техніки. Окремим аспектам цього питання присвячено низку праць зарубіжних і вітчизняних авторів – архітекторів, культурологів, істориків: Ж.Деліля, М.Рандхави, Л.Фаррар, Д.С.Ліхачова, А.П.Вергунова, В.А.Горохова, Ю.С.Ассєва, І.О.Косаревського, І.Д.Родічкіна, О.І.Родічкіної, О.О.Михайлишин, О.Л.Лиши, Л.І.Рубцова, Л.Л.Коханової, В.І.Білоуса тощо. Проте завдання розглянути цей феномен у світовому контексті з позицій історії науки поставлено вперше.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконувалася згідно з науковими планами Центру досліджень науково-технічного потенціалу і історії науки імені Г.М.Доброва НАН України і пов'язана з плановою темою відділу історії науки і техніки "Фундаментальні ідеї і теорії сучасного природознавства: історико-культурний і світоглядний контекст" (номер державної реєстрації 0104U006358).

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є здійснення історико-наукового аналізу становлення і розвитку паркового садівництва в Україні.

Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань: Ін. В. СТЕПАНЕНКО

– дослідження історії садово-паркової архітектури у світовому контексті;

- розкриття особливостей створення садово-паркових ансамблів на теренах України;

- відтворення історичних портретів їх творців;

- висвітлення ролі науково-технічних знань у розвитку вітчизняного паркобудівництва.

Об'єкт дослідження – становлення і розвиток садово-паркового будівництва в Україні в історико-природничому контексті.

Предмет дослідження – садово-паркові ансамблі України XVIII – XIX століть та визначення їх характерних особливостей в залежності від місцевих традицій, регіональних природних умов і стану тогочасних наукових знань з філософії, математики, механіки, біології, агрономії, архітектури, будівельної техніки.

Методи дослідження – історико-науковий підхід використаний з метою реконструкції процесу накопичення наукових знань та культурних надбань, пов'язаних із розвитком паркобудівництва; проблемно-хронологічний метод надав можливості для визначення послідовних етапів розвитку об'єкту дослідження; аналітико-синтетичний метод сприяв проведенню об'єктивного аналізу зібраних матеріалів та їх узагальненню; порівняльний метод застосовано при співставленні особливостей, притаманних окремим паркам, розглядуваним у представленій роботі.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в наступному:

- вперше історію створення садово-паркових ансамблів України розглянуто з історико-наукових позицій в контексті світового паркобудівництва;

- наведено конкретні приклади застосування науково-технічних знань при створенні садово-паркових комплексів;

- акцентовано увагу на іменах учених, інженерів, винахідників, садівничих та будівничих, які брали участь у створенні маєткових та резиденційних садів і парків;

- до наукового обігу введено невідомі або маловідомі факти з історії вітчизняного паркобудівництва.

Практичне значення одержаних результатів. Матеріали дисертаційного дослідження розкривають значення історії садово-паркових ансамблів України як предмету історико-наукового пошуку, а отримані результати можуть бути використані при розробці питань історії як архітектури та мистецтва, так і природничих і технічних наук. Вони також можуть слугувати джерелом інформації для лекційних курсів з історії природознавства і техніки.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження були оприлюднені на конференціях різного рівня: I, III та IV наукових конференціях молодих учених наукознавців та істориків науки (Київ, 1989; 1991; 1992); XVI Міжнародному симпозіумі “Развитие науки и преобразования в обществе: опыт, проблемы, стратегии” (Київ, 1992); науковій конференції молодих учених

Київського інженерно-будівельного інституту (Київ, 1993); VI Всеукраїнській науковій конференції з історичного краєзнавства “Історичне краєзнавство у відродженні духовності, культури, багатотисячолітніх національних традицій України” (Луцьк, 1993); регіональній науково-практичній конференції “Історико-культурна спадщина Середнього Подніпров’я: виявлення і вивчення пам’яток засобами туризму” (Черкаси, 1994); Всеукраїнській науково-практичній конференції, присвяченій 200-річчю закладання Самчиківського парку “Садово-паркове мистецтво на межі тисячоліть” (Хмельницький-Самчики, 2001); XI науковій конференції молодих істориків освіти, науки і техніки (Київ, 2006).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження викладено у 13 публікаціях автора, всі вони одноосібні. Серед них: 3 статті у наукових фахових збірниках, 2 – в мистецтвознавчих періодичних виданнях, 6 – у матеріалах наукових конференцій, 2 – у збірниках тез конференцій молодих учених.

Структура дисертації. Загальний обсяг дисертації дорівнює 172 сторінкам. Вона складається із вступу, чотирьох розділів, висновків та списку використаних джерел, який вміщує 210 бібліографічних описів.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У вступі обгрунтовано вибір теми, її актуальність, визначено об’єкт, предмет, мету і завдання дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення одержаних результатів, подано відомості про апробацію дисертаційної роботи

У першому розділі “Історіографія проблеми та джерельна база дослідження” представлено аналіз наукових, науково-популярних, історичних, публіцистичних, літературних джерел, архівних та іконографічних матеріалів, використаних в ході дисертаційного дослідження.

Відомості про прадавні сади можна знайти як у рукописних та друкованих творах, так і за допомогою пам’яток матеріальної культури. Так, образ райського саду зустрічається у Біблії, у художній та мистецтвознавчій літературі. Найдавніші живописні зображення “земних” садів на стінах храмів та надмогильних пам’ятників залишили нам єгиптяни, так само як і моделі садочків, знайдені у похованнях. Сади Месопотамії постають із зображень на кам’яних барельєфах асирійських палаців та з текстів на глиняних табличках. Образ “вісячих садів” зберігся у творах давньогрецьких істориків Геродота, Діодора та Страбона, а детальний їх опис, створений за результатами археологічних розкопок, проведених у XX столітті, наводить Г.Райхардт. Своєрідність китайського та японського саду представлена у роботах зарубіжних та російських авторів¹.

¹ Библия. Ч.1. Книга священного писання Ветхого завета. – М., 1904. – 714 с.; Zuylen van G. The Garden Visions of Paradise. – London, 1995. – 176 с.; Райхардт Г. Семь чудес света. – М.: Слово, 1994. – 48 с.; Isao Yo. Chinese gardens. – Düsseldorf: Books Nippan, 1990. – 150 p.; Cave Ph. Creating Japanese Gardens. – Boston; Rutland, Vermont; Tokyo: Charles E. Tuttle Company, 1996. – 232 p.; Николаева Н.С. Японские сады. – М.: Искусство, 1975.

Дослідженню історії давньогрецьких та римських садів допомагають рештки фресок та мозаїк, результати археологічних розкопок Геркуланума та Помпеї. До римського періоду відносяться перші наукові праці, в яких наведені дані про садову флору і фауну, про методи вирощування декоративних рослин: “Природнича історія” Плінія Старшого, поема “Георгіки” Вергілія, роботи Варрона та Колумелли. Архітектура та дизайн романських садів, асортимент рослин та агротехнічні засоби їх вирощування все частіше привертають увагу сучасних дослідників².

Першою в світі книгою з історії мистецтва вважається робота італійського архітектора, живописця та мистецтвознавця епохи Відродження Джорджо Вазарі (1511 – 1574), в якій наведено скупі відомості про участь відомих митців того часу у створенні садів при віллах знатних римлян. У XVII ст. активну роль у пропаганді садово-паркового будівництва відіграли літератори і поети. Найвідомішим автором садової теми став французький абат, поет і вчений, член Петербурзької академії наук Жак Деліль (1738 – 1813), чия поема про сади була перекладена багатьма мовами. У другій половині XVIII ст. важливу роль у становленні англійського парку відіграла праця Уільяма Хогарта, в якій він з естетичних, мистецтвознавчих та наукових позицій здійснив “аналіз краси”³.

Найбільш істотними джерелами з історії російських садів XVIII ст. є праці А.Т.Болотова та Н.П.Осіпова, які вміщують чимало цінних рекомендацій з питань закладання та вирощування садів. В кінці XIX ст. вийшов історико-дидактичний нарис Арнольда Регеля – одна з найгрунтовніших російськомовних монографій того періоду, в якій узагальнено багаторічний досвід автора по створенню садів і парків, наведено історичний огляд розвитку садово-паркового мистецтва, викладено його основні теоретичні положення. На початку XX ст. вийшла з друку відома монографія В.Я.Курбатова – історія створення садів і парків у світовому контексті, на яку посилаються всі наступні дослідники⁴.

Після Великої Вітчизняної війни необхідність проведення масштабних реставраційно-відновлювальних робіт садово-паркових пам’яток призвела до розширення дослідницького поля в галузі історії паркобудівництва. В роботах

² Plinius C. *Naturalis Historiae*. – V.1-4. – Leipzig, 1897-1906; Катон, Варрон, Колумелла, Пліний. *О сельском хозяйстве*. – М.-Л.: Сельхозгиз, 1937; Grimal P. *Les Hardines Romaines*. – 2nd edn. – Paris, 1969; Jashemski W.F. *The Gardens of Pompeii, Herculaneum and the Villas destroyed by Vesuvius*. – New Rochelle, 1979; Farrar L. *Ancient Roman Gardens*. – London: Sutton Publishing Limited, 1998. – 237 p.; Ryley C. *Roman Gardens and their Plants*. – Lewes, 2000. – 56 p.

³ Вазарі Дж. *Життєписи найславніших живописців, скульпторів та архітекторів*. – К.: Мистецтво, 1970. – 518 с.; Деліль Ж. *Сади*. Ленинград: Наука, 1987. – 227 с.; Хогарт У. *Про красу*. – К.: Мистецтво, 1978. – 224 с.

⁴ Болотов А.Т. *Жизнь и приключения Андрея Болотова, описанные им самим для своих потомков: В 4-х тт.* – СПб, 1870-1873; Осипов Н.П. *Новый и совершенно русский садовник, или Подробное наставление Российским садовникам, огородникам и наипаче любителям садоводства*. – СПб. 1793; Регель А.Э. *Изящное садоводство и художественные сады (Историко-дидактический очерк)*. – СПб: Изд-во Винклера, 1896. – 394 с.

Т.Б.Дубяго, О.С.Евангулової, М.Я.Тихомирова виявлені композиційні прийоми створення палацово-паркових ансамблів Москви та Петербургу XVIII – початку XIX ст.⁵

В останній чверті XX століття в усьому світі зростає інтерес до історії садово-паркового мистецтва. Польський дослідник Л.Маждецький, індійський М.Рандхава, французенка Г. ван Зюїлен змальовують широку перспективу розвитку садово-паркової архітектури від Єгипту до XX століття. Книга Д.С.Лихачова “Поэзия садов” дозволяє зрозуміти найтонші нюанси семантики садово-паркових стилів. Монографії А.П.Вергунова та В.А.Горохова стали помітним кроком у дослідженні формування та розвитку російської садово-паркової архітектури⁶.

У 60-ті рр. XX століття з’являються праці ботаніка О.Л.Липи, архітекторів І.О.Ігнаткіна та Г.Н.Логвина, в яких розкрито значення садів і парків України як визначних пам’яток історії і мистецтва. Історичним етапам розвитку садово-паркового мистецтва України присвятив свою монографію І.О.Косаревський. Ретельне дослідження садибно-паркового будівництва на території Слобідської України було проведено Є.Т.Черкасовою, палацово-паркових комплексів Поділля і Волині – О.Пажимським та О.Михайлишин. Неповторну красу садово-паркових ансамблів України представлено у багато ілюстрованій фундаментальній праці І.Родічкіна та О.Родічкіної. В кінці XX століття створено низку праць, значну увагу в яких приділено флористичній складовій парків України. Це роботи Л.І.Рубцова, Л.Л.Коханової, О.Л.Липи, В.І.Білоуса та ін.⁷

⁵ Дубяго Т.Б. Русские регулярные сады и парки. – Ленинград: Госстройиздат, 1963. – 341 с.; Евангулова О.С. Дворцово-парковые ансамбли Москвы первой половины XVIII в. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1969. – 141 с.; Тихомиров Н.Я. Архитектура подмосковных усадеб. – М.: Гос. изд-во по строг. арх-ре, 1955. – 351 с.

⁶ Majdecki L. Historia ogrodowa. – Warszawa, 1981. – 942 s.; Рандхава М. Сады через века. – М.: Знание, 1981. – 320 с.; Ван Зюйлен Г. Все сады мира. – М.: АСТ Астрель, 2003. – 176 с.; Лихачёв Д.С. Поэзия садов. К семантике садово-парковых стилей. – 2-е изд. – Ленинград: Наука, ЛО, 1982. – 343 с.; Вергунов А.П., Горохов В.А. Русские сады и парки. – М.: Наука, 1988. – 418 с.; Вергунов А.П., Горохов В.А. Вертоград: Садово-парковое искусство России (от истоков до начала XX века). – М.: Культура, 1996. – 431 с.

⁷ Липа О.Л. Визначні сади і парки України та їх охорона. – К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1960. – 176 с.; Ігнаткін І.О. Палаці і парки України: Науково-методична розробка. – К., 1966. – 24 с.; Логвин Г.Н. По Україні. Стародавні мистецькі пам’ятки. – К.: мистецтво, 1968. – 463 с.; Косаревський І.А. Искусство паркового пейзажа. – М.: Стройиздат, 1977. – 246 с.; Черкасова Е.Т. Загородные усадебные комплексы Харьковщины второй половины XVIII – начала XX веков. – Дисс. канд. арх. – Харьков, 1984. – 202 с.; Пажимський О. Садибні ансамблі Подільської Волині. – Самчики-Хмельни цький. – 1997. – 215 с.; Михайлишин О. Палацово-паркові ансамблі Волині 2-ої половини XVIII XIX століть. – К., 2000. – 234 с. Родічкін І.Д., Родічкіна О.І. Старовинні масткі України: масток як синтез мистецтв. Архітектура садів і парків. Поетика старовинної садиби: Книга-альбом. – К.: Мистецтво, 2005. – 384 с. Рубцов Л.И. Деревья и кустарники в ландшафтної архітектури. – К.: Наук. думка, 1977. – 272 с.; Коханова Л.Л. Интродукция и введение в культуру новых растений // Развитие биологии на Украине. – Т.1. – К.: Наук. думка, 1984. – С.56-67; Білоус В.І. Садово-паркове мистецтво. – К.: Наук. світ, 2001. – 299 с.; Косенко І.С., Храбан Г.Ю., Мітін В.В., Гарбуз В.Ф. Дендрологический парк Софійка / Відп. ред М.А.Кохно. – К.: Наук.думка, 1996. – 189 с.

У розділі другому “Садово-паркова архітектура у взаємозв’язку з розвитком природознавства у XVIII-XIX ст.” простежено розвиток паркобудівництва у світовому аспекті. Розглянуто історичні передумови цього процесу, що формувалися з найдавніших часів. Згідно старозавітним описам найдавнішим на Землі зібранням флори і фауни був райський, або едемський сад, де людина могла відчувати себе вільно і емоційно повно. І хоча люди розуміли, що реально відтворити цей сад неможливо, в кожному історичну епоху знаходилися талановиті митці, які прагнули створити щось подібне.

Єгипетські фараони, намагаючись довести свою божественну недосяжність, закладали храмові та палацові сади. Математичні, геометричні та астрономічні знання лежали в основі архітектури Єгипту: зображення садів на залишках давньоєгипетських фресок демонструють чіткі геометричні лінії насаджених дерев, прямокутні басейни. У храмових садах жерці проводили експерименти з садівництва. Чималий внесок у справу інтродукції рослин внесли цариця Хатшепсут, фараони Тутмос III та Рамзес III: зважаючи на досить одноманітну флору Єгипту, вони завозили до своїх садів екзоти з інших країн.

Божественність і дивовижність, пов’язані з образом саду, підтверджуються спорудженням одного з чудес світу – Вавілонського саду. В ньому росли тисячі дерев, кущів та квітів, завезених із далеких країн, співали дивні птахи. Відкрита Р.Кольдевеєм в кінці XIX ст. гідравлічна система, збудована для поливу рослин, вразила увесь світ. Сотні рабів безперервно повертали дерев’яні колеса з причепленими до них шкіряними відрами, піднімаючи воду з Євфрату, яка по трубах подавалась на верхню терасу, а звідти збігала у вигляді ручаїв та водоспадів.

Подальший розвиток садово-паркового мистецтва веде до Великої Піднебесної. Структура китайського саду базувалася на засадах даосизму: композиція саду мала бути максимально природною. Створенню палаців та садів і підтриманню їх у належному стані сприяла добре розвинена будівельна та іригаційна техніка. Один із винаходів Давнього Китаю – ланцюговий насос із квадратними лопастями для підйому води, землі або піску – перший в світі транспортер.

На відміну від китайського саду елементи японського втрачають натуральність і набувають символічного значення. Садово-паркове мистецтво цих країн досягає різко відрізняючих відмінностей і посідає чільне місце серед усіх інших видів мистецтв, як найбільш виразне, найбагатше за формою та змістом. В подальшій історії культури садово-паркове мистецтво ще не раз буде визнане провідним.

У жаркому кліматі Греції, де міста будувалися на скелях, у приватних будинках рослини вирощувалися хіба тільки у горщиках. Але в публічних місцях, де греки проводили чимало часу – на площах, біля храмів – висаджувалися тіністі дерева. В садах і гаях збирали своїх учнів вчені-філософи. Розвиток філософської думки створив передумови для формування раціонального мислення, сприяв

систематизації та узагальненню раніше набутих знань. Праці Піфагора, Євкліда, Арістотеля, Архімеда призвели до значного поступу в галузі математики та механіки. Розвиток технічних знань сприяв виготовленню знарядь для підйому і переміщення вантажів, конструюванню водопідйомних пристроїв. Давньогрецькі філософи-натуралісти мали певний доробок і в ботаніці. Учні Арістотеля Теофрасту належить 9-томна “Історія рослин” та праця “Про причини рослин”, де наведено список садових трав та квітів.

В Римській імперії наявність саду свідчила про високий статус його володаря. Проте сади вимагали багато води, і для цього римляни будували мости-акведуки, по яким вода з гір самопливом через багатокілометрові водоводи поступала у водозабірні басейни. Архітектор та інженер Вітрувій зробив автоматичні пристрої для регулювання води, розробив проекти палаців та басейнів, поєднаних каналами з водосховищем. Видатний механік Ктесибій винайшов ряд механічних пристроїв, зокрема дерев'яний циліндр із шкіряним поршнем для нагнітання води або повітря. Винаходи фахівця в галузі механіки, гідравліки, пневматики, геодезії та автоматики Герона Олександрійського не тільки забезпечували роботу фонтанів, а й використовувались при виготовленні розважальних автоматів. Вирощуванню садів у Римській імперії допомагали трактати з землеробства і садівництва Варрона та Колумелли. З 37-томної “Натуральної історії” Плінія Старшого можна дізнатися про склад фауни і флори римських садів. Пліній Молодший класифікував типи пейзажів, створюваних навкруг великих вілл. Перейнявши певні мистецькі ідеї у греків, запровадивши нові технології, римляни революціонізували садово-паркове мистецтво. Парковий ансамбль як феномен з усіма його атрибутами є продуктом римської цивілізації.

В часи Середньовіччя центрами садівництва стають монастирі. Занепад європейського садівництва після Риму трохи компенсує сад-город, який слугує базою для ботанічних експериментів монахів. Тут прищеплюють рослини, висаджують екзоти, вирощують лікарські трави.

Добою відновлення цінностей, використання набутого впродовж тисячі років досвіду паркового будівництва став Ренесанс. Лабіринт, колись побудований Дедалом на острові Крит, – неодмінна частка ренесансного саду, так само як жартівні водограї, запозичені у Герона Олександрійського. Для розміщення зібрань античної скульптури, прокладання труб для фонтанів, нових підходів до використання “зеленого матеріалу”, архітектор-садівник мусив володіти низкою знань: інженерною справою, історією, міфологією, ботанікою.

Епоха Ренесансу відзначилася великими зрушеннями в галузі природознавства, орієнтованого на виконання запитів практичного життя. Зростає значення механіки, помітний внесок у розвиток якої зробив Леонардо да Вінчі, відкривши існування підйомної сили і опору середовища. Для французького короля Франциска I він розробив гідравлічні проекти з використання річкових вод,

займався устроєм лабіринту у палацовому парку. До створення палацово-паркових комплексів залучалися і інші митці Відродження – німецький художник Альбрехт Дюрер, італійські скульптори Брунеллескі та Браманте. Географічні відкриття і пов'язані з ними дослідження рослинного світу, ботанічні сади і музеї, що відкривалися при університетах, збагатили біологічні знання. Все це сприяло збільшенню різноманітності рослин, придатних для вирощування в садах. Низка ідей, вилучених з філософії та природничих наук, таких як геологія, ботаніка, медицина, алхімія, почала зосереджуватися навкруг філософії паркової архітектури, концентрацією якої став парковий грот. Найоригінальнішим з творців ренесансного гроту був французький художник-кераміст і природодослідник Бернар Паліссі.

У XVII столітті в мистецтві, зокрема у садово-парковій архітектурі, ренесансна ідея відтворення адекватної картини світу поступилася місцем стилю Бароко, театральню манірному і помпезному. Яскравим прикладом такого парку став Версаль, створений французьким архітектором і майстром садово-паркового мистецтва Андре Ленотром на замовлення короля Людовіка XIV. Завзятий колекціонер рослин, король постійно збагачував свій сад новими видами дерев, кущів та квітів. Для забезпечення поливу всіх насаджень і роботи 1400 фонтанів на річці Сені була збудована насосна станція. Версаль – віддзеркалення Франції періоду абсолютизму – став моделлю майже для всіх королівських садів Європи, його копії були створені у Люксембурзі, Мюнхені, Дрездені, Дюссельдорфі, Потсдамі, Лондоні, Ліссабоні, Відні, Петербурзі.

Сади Бароко домінуватимуть у Європі близько ста років, доки XVIII століття не запропонує паркове мистецтво, яке стане антиподом регулярного стилю. Зміна світосприйняття та естетичних ідеалів в середині XVIII століття найповніше виявилася в літературі і садово-парковому мистецтві. Поети та письменники проповідували ідею пейзажного саду, що має наслідувати природі. Найкращим супутником у такому парку є поезія, а напрямок думок – філософський. Вперше отримавши втілення в Англії, пейзажний принцип знайшов прийнятний ґрунт у Франції, а потім і в інших країнах Європи.

В руслі загальноєвропейських тенденцій розвивалося російське садово-паркове мистецтво. Залежно від загального ходу російської історії співвідношення привнесених та національних його рис змінювалося: у XVII столітті переважали місцеві традиції, XVIII століття відзначилося інтенсивним запозиченням світових досягнень, а у XIX столітті російська культура паркобудівництва, вже сформована на основі синтезу обох тенденцій, почала розвиватися своїм власним шляхом. У створенні палацово-паркових комплексів на території Росії важливу роль відіграв Петро I, який під час закордонних поїздок вивчав кращі зразки садово-паркового мистецтва. Над створенням садово-паркових комплексів Петербургу працювали запрошені ним фахівці-іноземці – Ж.Леблон, К.Растреллі, Д.Трезіні. Багато уваги

приділяв Петро I підготовці національних кадрів. До країн Західної Європи він відправив учнів (Л.М.Єропкина, Т.І.Усова, Ф.Ісаєва, М.Количева, І.Ф.Мічуріна), які вивчали архітектурно-будівельну справу, садово-паркове та декоративне мистецтво. Готували фахівців і безпосередньо в Росії, у школах садівництва, відкритих Л.Гарніфельдом та Д.Фоком.

Розвитку садово-паркового мистецтва в Росії сприяло становлення природознавства. До початку XVIII століття накопичення знань про тварин та рослини обумовлювалося потребами сільського господарства, мисливства, риболовлі, медицини. Знання про рослини збагачувались завдяки городництву та розведенню садів. У XVIII столітті підтримка держави сприяла розвитку наукових досліджень. Перші російські академіки-біологи уславились як натуралісти, зробивши значний внесок у пізнання флори і фауни Російської імперії. Серед представників інших спеціальностей відзначився член Петербурзької академії наук, астроном та географ Жак Деліль, відомий також як автор книги “Про сади”.

Розвитку декоративного садівництва в Росії сприяли книги та посібники по створенню пейзажних садів, зокрема праці А.Т.Болотова та Н.К.Осипова. Створений під Богородицьком Тульської губернії парк Болотова свідчив про досить високий рівень російського паркобудівництва кінця XVIII ст. У його мастьку Дворяніново були здійснені перші спроби гібридизації при селекції плодкових культур, введені щеплення окуліровкою, розроблені прийоми відбраковки сіянців.

В кінці XVIII століття поступово відбувався процес збагачення флори дворянських парків. Багаті вельможі почали збирати дивовижні рослини, перетворюючи свої мастки у своєрідні ботанічні сади. У середині XIX століття створення ботанічних садів та дендраріїв набуло значного масштабу, що було викликано як потребами садів і парків, так і загальним захопленням екзотичною флорою. Багато садиб Росії перетворилися на зібрання дендрологічних раритетів, які представляли флору Середземномор'я, Далекого Сходу та Америки.

Третій розділ “Становлення і розвиток паркового садівництва в Україні (XVIII – перша половина XIX ст.)” починається з констатації історичних та культурологічних умов, що передували становленню вітчизняного паркобудівництва. Видатні наукові відкриття, зроблені європейськими вченими в кінці XVI – XVIII століть, докорінно змінили погляд на будову Всесвіту, на місце в ньому людини. Ідейно-теоретичний пошук Коперніка, Галілея, Спінози, Лейбніца, Джордано Бруно сприяв виникненню особливої форми барокового мислення, що втілювалася не тільки в мистецтві, а й в інших пластах культури. У XVII столітті ідеї Бароко знайшли сприятливий ґрунт на теренах України, де їх розробляли професори Києво-Могилянської академії Ф.Прокопович та Г.Кониський, початок українському літературному Бароко поклав Мелетій Смотрицький. На думку Д.Чижевського, Бароко завершило ту довготривалу історичну фазу, впродовж якої Україна була культурним посередником між західноєвропейським та православно-

слов'янським світами. І хоча становлення науки і культури в Україні відбувалося із значним запізненням порівняно з країнами Європи, Бароко швидко розвинулося тут у своєрідній національній формі. Відмінність українського Бароко від західноєвропейського і російського перш за все характеризує його підкреслена народність, найбільш виявлена у вітчизняній архітектурі, і, відповідно, у садово-парковому мистецтві. Паркова архітектура в Україні долає стильові зміни швидше за інші види мистецтв, і впродовж одного століття тут відбулося формування і розквіт регулярного, пейзажного, романтичного і сентиментального парку. Саме цей період (XVIII – XIX століття) подарував світові взірці неповторного українського паркобудівництва.

Створення садово-паркових ансамблів у XVIII столітті відбувалося за умов поєднання накопиченого впродовж століть практичного досвіду з акліматизації рослин та наявних наукових знань з архітектури, будівельної справи, ботаніки, зоології. Розвитку вітчизняної ботаніки сприяли роботи учених-медиків, випускників Києво-Могилянської академії Н.М.Максимовича-Амбодика, М.М.Тереховського, Г.Ф.Соболевського, С.С.Андрієвського. На цей період набули розвитку і технічні знання, зокрема розробка елементів прикладної механіки. З 1784 р. у Києво-Могилянській академії відкрився клас змішаної математики, в якому читали архітектуру, механіку, гідравліку. Архітектура як частина курсу математичних наук викладалася також у Переяславському та Харківському колегіумах.

Значний вплив на розвиток масткового будівництва мав просвітницький гуманізм другої половини XVIII століття. Світ садибної культури будувався на принципах реалістичної філософії з її прагненням до ясності, порядку і простоти. У просвітницькій літературі людина мислилася як частина природи, і тому оточуючий її світ мав будуватися за її законами з урахуванням природного середовища. Найбільш репрезентативною постаттю української культури того часу був Г.С.Сковорода, який свої погляди викладав у філософських працях та у лірико-філософській поезії, що увійшла до збірки “Сад божественних пісень”. Його філософсько-поетичне світосприймання цілком відповідало тенденціям тогочасного паркобудівництва.

Просвітницький гурток “Попівська академія” у Попівці на Слобожанщині, яким керував харківський просвітитель О.О.Паліцин, об'єднав місцеву інтелігенцію, яка займалася питаннями науки і просвітництва. Члени гуртка обговорювали проблеми раціональності, “природності”, що мали своє специфічне втілення у садибній культурі. О.О.Паліцин, відомий як поет та перекладач творів Ж.Ж.Руссо, Ф.Вольтера, Ж.Деліля, займався також архітектурою. Йому належить ідея палацово-паркового ансамблю Г.Р.Шидловського у Старому Мерчику – першого пейзажного парку на Харківщині, одного з перших в Україні та Росії. Проект палацу у Старому Мерчику виконав учень В.І.Баженова, український

архітектор П.Я.Ярославський. На Харківщині працювали і учні О.О.Паліцина – В.І.Ярославцев, М.Ф.Алфьоров.

Певне значення у поширенні місцевої культури паркобудівництва мала школа садівництва у Хотені, де спадкоємці сумського полковника Кондратьєва побудували за проектом Д.Кваренгі одну з найкращих садіб у всій Росії. Тут часто бували діячі вітчизняної культури: декабрист С.Г.Волконський, поет Д.Давидов, вчений, винахідник, громадський діяч і просвітитель В.Н.Каразін. Науково-практична діяльність В.Н.Каразіна стосувалася переважно сільського господарства. Завдяки його невтомним зусиллям в 1805 р. у Харкові був відкритий університет, який зараз носить його ім'я. Член семи наукових товариств Росії, він у 1811 р. організував Харківське філотехнічне товариство – перше наукове товариство на теренах України – для сприяння застосування наукових знань у сільському господарстві. Був він причетний і до Товариства наук, відкритого у 1813 р. при Харківському університеті.

І.Н.Каразін заснував парк у Основ'янцях за власним проектом, з оранжересою, для якої його брат В.Н.Каразін винайшов оригінальну систему опалення. Це був вишуканий парк в англійському стилі, але головною цінністю його було проведення широкомасштабного досліду з акліматизації деревних порід.

Благодатні землі Чернігівщини стали місцем розташування крупних гетьманських резиденцій. Отримавши тут в дарунок від Катерини II маєтки навколо села Парафіївка, фельдмаршал П.О.Рум'янцеv розпочав будівництво архітектурних споруд, оточених садами. Палац у Качанівці був зведений в кінці XVIII століття за проектом московського архітектора К.І.Бланка, будівельні роботи здійснював учень В.І.Баженова місцевий архітектор М.К.Мосципанов. Після смерті фельдмаршала палацово-парковий комплекс був перебудований московським зодчим П.А.Дубровським, учнем М.Ф.Казакова та Д.Жиллярді. Водна система парку, одна з найбільших у Росії, мала площу більше 100 га. У першій половині XIX століття у гостинного господаря Качанівки Г.С.Тарновського, відомого мецената і колекціонера, побували М.І.Глинка, С.С.Гулак-Артемівський, Т.Г.Шевченко, Є.П.Гребінка.

Недалеко від Качанівки знаходиться ще один з найстаріших палацово-паркових комплексів України – Сокиринці, у селі, що колись належало запеклому вояку Гнату Галагану. У 1825 р. його нащадок П.Г.Галаган запросив до перебудови палацу архітектора П.А.Дубровського, а для упорядкування парку – вченого-садівника І.Е.Бістерфельда. Весь ансамбль створював настрій спокою, душевної рівноваги, співзвучності з природою. У Сокиринцях на березі ставка під розлогим кленом дуже любив сидіти Т.Г.Шевченко. П.Г.Галаган, член Географічного товариства в Україні, знавець живопису та архітектури, теж був широко відомий як колекціонер, меценат, засновник Колегії Галагана у Києві.

Син бунчукового товариша В.П.Завадовського, граф П.В.Завадовський, був канцеляристом П.О.Рум'янцева, учасником російсько-турецької війни, фаворитом Катерини II. Отримавши землі і велике багатство, він побудував пишний кам'яний палац за планом Д.Кваренгі у Ляличах Чернігівської губернії. За палацом знаходився регулярний французький сад-квітник, а далі – великий англійський парк із звіринцем.

Особливо значного розвитку набуло садово-паркове будівництво на Правобережній Україні, на землях, які до 1792 р. входили до складу Речі Посполитої. Могутні князівські родини (Острозькі, Вишневецькі, Чарторизькі) володіли великою кількістю земель, що передавалися у спадок з покоління в покоління. Садибні комплекси ставали свідченням могутності і престижу їх власників – польських магнатів, які запрошували для їх створення кращих фахівців – архітекторів, будівничих, садівників, чії роботи вони мали можливість оцінити на теренах Польщі. Придворні архітектори польського короля Станіслава Августа Понятовського – Д.Мерліні, Е.Шрегер, Г.Іттар та інші - були виховані на англійських чи італійських традиціях. Таким чином на Волині у XVIII столітті поширилися зразки західно-європейської архітектури, адаптованої до місцевого зодчества.

Перехід від сентименталізму до романтизму в історії садово-паркового мистецтва України чітко простежується при розгляді двох найвиразніших ансамблів – Уманського та Корсунського. Будівництво резиденції в Умані Потоцький доручив своєму управителю, інженеру-гідротехніку Людвігу Метцелю, знання якого стали у пригоді при створенні топографічного та архітектурного проекту. Для будівництва парку запросили досвідченого садівника німця Оліву, який уміло використав природний рельєф. Парк, названий Софіївкою на честь Софії Потоцької, створювався як романтичний парк-символ: численні гроти, водоспади, статуї навівали меланхолійний настрій.

Князь Станіслав Понятовський, обравши для своєї резиденції Корсунь, доручив будівництво відомому художнику, архітектору, інженеру і вченому, швейцарцю Яну Мюнтцу. Через кілька років Мюнтц виїхав, і подальші роботи проходили під керівництвом Яна Ліндсея. Найважливішим компонентом Корсунського саду був камінь, що відрізнявся простотою форми і структури. Парк формувався при використанні нерукотворної природи, мотивів первісного ландшафту. Побудований на трьох мальовничих островах, що теж відрізняє його від інших парків, Корсунський ансамбль є неповторним витвором архітекторів та садівників. Тричі побував тут Т.Г.Шевченко, сидів на березі Росі, блукав доріжками парку.

У Північно-Східній частині Правобережного лісостепу України, недалеко від Білої Церкви, знаходиться ще один чудовий ансамбль – дендрологічний парк Олександрія. Граф Браницький, одружившись на племінниці Григорія Потьомкіна,

улюбленій фрейліні Катерини II Олександрі Василівні Енгельгардт, назвав парк на честь своєї дружини. Тут працювали італійський архітектор Д.Ботані, садівник Август Станге зі Львова, французький ландшафтний архітектор Мюффо, інженери Бартецький, Вітт і Штунге. У 1815 р. Браницька привезла з Берліна молодого садівника Августа Йенса, більше відомого як Енс, який працював в Олександрії до своєї смерті (1869). В основу паркових композицій було покладено принципи повного використання природного ландшафту, що вимагало виключення елементів симетрії. У східній частині парку домінували екзотичні породи, завезені з інших країн та регіонів, у західній – природний ліс. Найбільш цікавою ділянкою центральної частини парку стала вікова дубрава площею 35 га, на якій росте 1500 дубів віком від 100 до 300 років. Окрасою парку є павільйони “Луна” та “Ротонда”, архітектурна споруда “Руїни”. Парком милувалися поети Г.Р.Державін та Т.Г.Шевченко. О.С.Пушкін, зачарований красою дочки Браницьких, присвятив їй низку ліричних віршів. Побували тут також і деякі керівники Південного товариства декабристів П.І.Пестель, С.І.Муравйов-Апостол, М.П.Бестужев-Рюмін, імператори Олександр I та Микола I.

У четвертому розділі “Декоративні сади і парки України другої половини XIX ст.” показано, що в цей період процес розвитку садово-паркового будівництва на теренах України помітно уповільнюється. З 40-х рр. XIX століття у садибному будівництві починається занепад, пов’язаний з кризою натурального хазяйства і початком промислового перевороту в Україні. З розвитком капіталізму дворянські садиби втратили економічну основу свого існування, і поміщики почали приділяти особливу увагу питанням інтенсифікації господарства у своїх маєтках. Тенденція до утилітарності проявлялася у відведенні ділянок паркової території для акліматизації нових цінних у декоративному та промисловому відношенні порід дерев та кущів, в той час як художня сторона композиції садово-паркового пейзажу відходила на другий план. Проте і у другій половині XIX століття в Україні були створені садово-паркові ансамблі, що заслуговують на увагу.

Одним із таких ансамблів є ландшафтний парк у Тростяниці, створений у маєтку І.М.Скоропадського, в якому майже немає архітектурних об’єктів, але флора якого відзначається рідкісним багатством. Пейзажі, створені шляхом використання особливостей рельєфу та застосування насаджень різноманітної флори, уславили Тростянецький парк як один із кращих ландшафтних парків. Чимало зусиль приклали до створення цього чудового парку талановиті садівники – вихідці з місцевих селян: Ілля Янін, Іларіон Круподеря, Іван Беззуб, Степан Ткачун, Василь Верескун, Іларіон Висовень та інші.

Весело-Бокovenьківський дендропарк М.Л.Давидова, нащадка героя війни з Наполеоном, партизана Дениса Давидова, було засновано у 1893 р. у степовій безлісній зоні Кіровоградської області. Цей ансамбль наочно демонструє можливості людини, яка поставила собі за мету виростити зразковий парк на

малопродатних землях, за несприятливих кліматичних умов. Автором проєкту парку був відомий художник та фахівець з влаштування пейзажів І.В.Владіславський-Падалка; у спорудженні парку брали участь головний імператорський садівник російської імперії А.Е.Регель та губернський лісничий О.О.Яцкевич. Мальовничий дендропарк у ландшафтному стилі став лабораторією для дослідів з акліматизації екзотів та рідкісних рослин на Правобережній Україні.

Масток крупного цукрозаводчика І.П.Харитоненка Наталіївка – приклад замиського дачного комплексу кінця XIX століття, важливе місце в якому займали виробничі та господарчі будівлі, манеж, водонапірна башта. Проєкт цих допоміжних будівель належав академіку архітектури О.Шусьву. Він же спроектував невеличку церкву, в оздобленні якої брали участь скульптори С.Коненков, А.Матвєєв та ін. Один із найцікавіших елементів Наталіївського парку – так звані “співаючі тераси” – сад карликових яблунь на п’яти цегляних терасах, які створювали сприятливий мікроклімат для рослин.

Старовинні парки, створювані колись для відпочинку та представництва, стали безцінними пам’ятками своєї епохи, і з плином часу їх значення тільки збільшується. Проте в Україні значна частина садово-паркових ансамблів зруйнована, а та, що залишилася, далека від первісного вигляду. Причина цього полягає не тільки у руйнівному впливі часу на паркові будівлі: вигляд парків постійно змінюється в процесі трансформації живого рослинного матеріалу. Реставрувати, тобто відновити колишній вигляд парку, практично неможливо. Більш перспективними є роботи по реконструкції парків – їх перебудова залежно від можливостей використання. Природничо-науковий потенціал старовинних парків найповніше використовується в разі проведення на їх базі науково-дослідних робіт з інтродукції та акліматизації. Найкраще це демонструють дослідження, що розгорнулися у парках Софіївка, Олександрія та Тростянець, приналежних до Національної академії наук України. Збереження естетичних засад садово-паркового ансамблю теж дуже важливе: воно сприяє його використанню як місця відпочинку, музею просто неба, заповідника. Для ефективного відновлення парку як високохудожнього комплексу слід залучати не тільки істориків мистецтва, а й дендрологів, екологів, гідротехніків та фахівців інших спеціальностей. Наукові та технічні знання, завдяки яким колись були створені чудові садово-паркові ансамблі, допоможуть продовжити їхній вік, надавши їм нової принади.

ВИСНОВКИ

- Вперше на основі літературних, іконографічних та архівних даних створено цілісну картину історії заснування і розвитку садово-паркових ансамблів України XVIII – XIX століть в контексті світового паркобудівництва.
- Стверджується, що садово-паркове мистецтво, синтетичне за своєю природою, поєднує не лише архітектуру, скульптуру та живопис, але й літературу,

театр, історію, філософію, математику, механіку, біологію, будівельну техніку, геодезію тощо.

- Вперше доведено, що історію резиденційного паркобудівництва можна розглядати з історико-наукових позицій, оскільки створення і розвиток садово-паркових ансамблів відбувалися у безпосередньому взаємозв'язку з поступом науки і техніки. Володарі садово-паркових комплексів – фараони, королі, царі, вельможі та інші представники правлячих верств – мали змогу залучати до їх будівництва найкращих митців, садівничих та будівничих, тому ця галузь завжди стояла на рівні останніх світових досягнень.

- Показано, що сади і парки з найдавніших часів слугували полігоном для проведення акліматизаційних та інтродукційних робіт. Єгипетські фараони Тутмос III та Рамзес III, вавилонський цар Навуходоносор, монахи часів Середньовіччя, король Людовік XIV, імператор Петро I, польські магнати Чарторизькі, Потоцькі, Понятовські, українські поміщики Каразіни, Шидловські, Тарновські прикладали чимало зусиль для завезення та акліматизації екзотів з далеких країн, для виведення нових видів і сортів садових рослин.

- Розвиток паркобудівництва в Російській імперії відбувався з певним запізненням порівняно зі світовим, що співпадало з аналогічною ретардацією в галузі науки і техніки. Доведено, що почавшись із запізненням, українське резиденційне паркобудівництво за сто років розвитку здолало шлях, на який іншим країнам знадобилося кілька століть. Самобутнє українське Бароко сформувалося на теренах України без необхідних попередніх етапів, надавши імпульс прискореному розквіту регулярного, пейзажного, романтичного та сентиментального парків.

- Співставлення провідних тенденцій розвитку садово-паркового будівництва у різних регіонах України виявило, що на Лівобережжі, яке перебувало під владою Росії, вплив російської культури паркобудівництва сполучався з місцевим національним колоритом, притаманним садибам вихідців із козацької старшини. На Правобережжі, де знаходилися володіння заможних польських магнатів, домінувала культура, запозичена з Західної Європи та адаптована у Польщі.

- Вперше показано, що розвитку садово-паркових ансамблів України сприяли наукові товариства – як загальноросійські (Вільне економічне товариство у Петербурзі, Московське товариство дослідників природи, Російське товариство любителів садівництва, Всеросійське товариство акліматизації тварин та рослин), так і ті, що склалися на теренах України (просвітницький гурток “Попівська академія”, Харківське філотехнічне товариство, Товариство наук Харківського університету, Товариство сільського господарства Південної Росії, Південноросійське товариство акліматизації, Географічне товариство в Україні, Товариство інженерів і архітекторів в Одесі, місцеві відділення Російського технічного товариства).

• Поміщицькі садиби та магнатські маєтки часто слугували джерелом творчого натхнення для вітчизняних діячів науки та культури. Матеріали дисертації свідчать, що в садибах і маєтках України у різні часи перебували українські просвітителі Г.С.Сковорода, О.О.Паліцин, В.Н.Каразін; письменники А.П.Чехов, Г.Ф.Квітка-Основ'яненко, Г.П.Данилевський, М.В.Гоголь; поети О.С.Пушкін, Т.Г.Шевченко, Є.П.Гребінка; композитори П.І.Чайковський, М.І.Глинка, С.С.Гулак-Артемівський; художники І.Ю.Рєпін, І.Н.Крамської, Ф.І.Васильєв; декабристи С.Г.Волконський, П.І.Пестель, С.І.Муравйов-Апостол, М.П.Бестужев-Рюмін.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Садово-паркове мистецтво в культурній спадщині Черкащини XVIII-XIX ст. // Історія української науки на межі тисячоліть. – 1999. – Вип. 1. – С. 80-81.
2. Філософія природи і гроту в ренесансному парку // Історія української науки на межі тисячоліть. – 2001. – Вип. 4. – С. 37-39.
3. Садово-парковые ансамбли Украины в контексте развития мировой культуры паркостроительства // Вісник Дніпропетр. ун-ту. Серія: Історія і філософія науки і техніки. – 2005. – Вип. 12. – С. 94-97.
4. Сад – природа, сповнена змісту // Софія. – 2005. – № 2-3. – С. 112-121.
5. Садово-паркове мистецтво від прадавніх часів до епохи Просвітництва: історіографія та джерельна база // Вісник Київськ. Націон. ун-ту культури і мистецтв. – Мистецтвознавство. – Вип. 14. – 2006. – С. 4-7.
6. Софиевка – выдающийся образец пейзажного романтического парка // Мат-лы науч. конф. молодых учёных. – Киев, 18-21 апреля 1989 г. – К., 1991. – С. 82.
7. Місце садово-паркового мистецтва в культурній спадщині України XVIII-XIX ст. // Мат-ли VI Всеукраїнської наук. конф. з історичного краєзнавства “Історичне краєзнавство у відродженні духовності, культури, багатовікових національних традицій України”. – Луцьк, вересень-жовтень 1993. – С. 166.
8. Деякі особливості естетики садово-паркового мистецтва другої половини XVIII – початку XIX ст. // Мат-ли наук. конф. молодих вчених Київського інженерно-будівельного ін-ту. – Київ, 1993. – С. 83.
9. Закономерности антропогенеза в процессе создания парковых ландшафтов Украины // Мат-лы XVI Межд. симпозиума «Развитие науки и преобразования в обществе: опыт, проблемы, стратегии». – Киев. 22-25 сентября 1992 г. – К., 1993. – С. 31.
10. І камінь може говорити (історичний огляд Корсунського ансамблю) // Мат-ли Всеукраїнської наук.-практ. конф., присвяченої 200-річчю закладання

Самчиківського парку “Садово-паркове мистецтво на межі тисячоліть”. 21-22 серпня, Хмельницький-Самчики, 2001. – С. 64-67.

11. Формування європейського саду від Середньовіччя до доби класицизму // Мат-ли XI конф. молодих істориків освіти, науки і техніки. – Київ, 21 квітня 2006 р. – С. 17-21.

12. Эстетика сентиментализма и раннего романтизма в парковой архитектуре II половины XVIII – начала XIX в. // Тез. научн. конф. молодых учёных. – Киев, 24-26 апреля 1991 г. – С. 6-8.

13. Формирование садово-паркового стиля на Украине XVIII-XIX веков // Тез. научн. конф. молодых учёных науковедов и историков науки. – Киев, апрель 1992 г. – С. 51.

АНОТАЦІЯ

Гамалія К.М. Садово-паркові ансамблі України XVIII – XIX століть в історико-природничому контексті – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.07 – історія науки і техніки. – Центр досліджень науково-технічного потенціалу і історії науки імені Г.М.Доброва НАН України, Київ, 2007.

У дисертації проаналізовано процес створення на території України XVIII – XIX століть садово-паркових комплексів в контексті загальносвітових тенденцій паркобудівництва. Доведено синтетичний характер садово-паркового будівництва, що сполучає в собі мистецьку, наукову та технічну складові. Обстоюється необхідність залучення істориків науки до проведення досліджень з історії паркобудівництва. Підкреслюються місце і роль пам'яток садово-паркового мистецтва в історії науки та культури.

Ключові слова: садово-парковий ансамбль, природознавство, історія науки, культура, Україна, пам'ятки історії.

ANNOTATION

Gamaliya K.M. Garden's and park's ensembles of Ukraine in XVIIIth – XIXth centuries in historical and natural-scientific context. – Manuscript.

Dissertation for obtaining the Candidate degree in History in speciality 07.00.07 – History of Science and Technology. – Dobrov Centre for Scientific and Technological Potential and Science History Studies of National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, 2007.

Dissertation analyses the process of creation in Ukraine of XVIII – XIX centuries the garden's and park's complexes in context of all-world tendencies. The synthetic character of garden's and park's building which unites art, scientific and technological

components is shown. The necessity of taking part by historical of science and technology in researches on history of parks building is constituted. The place and the role of garden's and park's memorials in the history of science and culture is underlined.

Key words: garden's and park's ensemble, natural science, history of science, culture, Ukraine, memorials of history.

АННОТАЦИЯ

Гамалея Е.Н. Садово-парковые ансамбли Украины XVIII – XIX столетий в историко-естественнонаучном контексте. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.07 – история науки и техники. – Центр исследований научно-технического потенциала и истории науки имени Г.М.Доброва НАН Украины, Киев, 2007.

В диссертации отображён процесс создания в Украине XVIII – XIX столетий садово-парковых ансамблей, вошедших в золотой фонд памятников отечественной и мировой культуры.

Анализ историографической базы диссертационного исследования позволил заключить, что история садово-паркового искусства достаточно широко освещена в научной, научно-популярной и художественной литературе. Однако все существующие до настоящего времени работы были созданы историками искусства, архитектуры, философами, краеведами, литераторами, среди авторов практически не было историков науки и техники. В то же время анализ материалов, собранных диссертанткой, дал ей основание утверждать, что становление и дальнейшее развитие паркостроения было неразрывно связано с прогрессом мировой науки и культуры.

Синтетический характер садово-паркового искусства прослеживается при рассмотрении его истории, начиная с древних времён. Сравнение разных по времени основания и места расположения образцов этого искусства – геометрически выверенных посадок Египта, “висячих садов” Вавилона, символических композиций Японии и Китая, регулярных парков Франции, ландшафтных композиций Англии, дворцово-парковых резиденций России – убеждает нас в том, что их формирование зависело как от ландшафта и национальных особенностей искусства каждой страны, так и от уровня её естественно-научных и технических знаний.

Создание садов и парков требовало сложных инженерных решений при проведении гидравлических и строительных работ, искусных технических выдумок при изготовлении шуточных автоматов и постановке театрализованных представлений. Необходимы были и немалые знания по ботанике и растениеводству при выращивании растений, их селекции и акклиматизации.

Садово-парковые ансамбли с давних пор были собственностью наиболее богатых и владетельных личностей – фараонов, царей, представителей знати, которые могли привлекать к оформлению своих дворцов и парков наилучших представителей в области строительства и садоводства, поэтому паркостроительство всегда находилось на уровне научных знаний своей эпохи.

На территории Украины, с её богатой природой и мягким климатом, было создано немало выдающихся образцов садово-паркового искусства. Украинское садово-парковое искусство развивалось в общеевропейском контексте, однако в воспринятых им тенденциях зарубежного паркостроения отмечены некоторые изменения в соответствии с местными условиями. Ряд отличий при становлении и развитии садово-парковых ансамблей наблюдался и в разных регионах Украины. На Левобережье, которое пребывало под властью России, влияние российской культуры садово-паркового строительства соединялось с местным национальным колоритом, присущим усадьбам дворян – выходцев из казацкой старшины. На Правобережье, где находились владения богатых польских магнатов, доминировала культура, заимствованная из Западной Европы и адаптированная в Польше, но также в определённой степени подлежащая местному влиянию.

Развитие паркостроения в Российской империи, и, соответственно, в Украине, проходило с определённым запаздыванием по сравнению с мировым, что совпадало с аналогичной ретардацией в области науки и техники. Однако, начав развиваться позже, украинское резиденциальное паркостроительство за сто лет своего существования прошло путь, для которого другим странам потребовалось несколько столетий. Самобытное украинское Барокко сформировалось на территории Украины без необходимых предварительных этапов, придав импульс ускоренному развитию регулярного, пейзажного, романтического и сентиментального парков.

Представляет интерес вывод автора о том, что развитию садово-паркового искусства Украины способствовали научные общества, как общероссийские (Вольное экономическое общество, Московское общество испытателей природы, Российское общество любителей садоводства, Всероссийское общество акклиматизации животных и растений), так и те, что существовали на её территории (просветительский кружок “Поповская академия”, Харьковское филотехническое общество, Общество наук Харьковского университета, Общество сельского хозяйства Южной России, Географическое общество в Украине, Южнорусское общество акклиматизации, Общество инженеров и архитекторов в Одессе, местные отделения Российского технического общества).

Садово-парковые ансамбли Украины XVIII – XIX столетий занимают важное место в её культурном наследии как памятники исторической эпохи, как выразители особенностей художественного стиля названного периода, а также как

наглядный результат применения научных знаний того времени в области науки и техники (философии, математики, механики, биологии, агрономии, архитектуры, строительной техники). Однако часть этих парков разрушена полностью, а та, которая сохранилась, нуждается в проведении значительных восстановительных работ. Реконструкция парков требует привлечения дендрологов, зоологов, энтомологов, почвоведов, гигиенистов, экологов, гидротехников и представителей других научных и технических специальностей.

Ключевые слова: садово-парковый ансамбль, естествознание, история науки, культура, Украина, памятники истории.

Підписано до друку 13.04.2007 р. Формат 60х90/16.
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Тираж 100. Зам. 46.

«Видавництво “Науковий світ”»[®]
Свідоцтво ДК № 249 від 16.11.2000 р.
м. Київ, вул. Боженка, 17, оф. 504.
200-87-13, 200-87-15, 8-050-525-88-77

АВ 71.966

МЦСТ

1002 С.С.

МИСТ